

Amedeo Di Francesco

∴ Nápolyi Egyetem, Keleti Nyelvek Kara, Finnugor Nyelvek Tanszéke
∴ amedeodifrancesco@gmail.com

A KÖLTÉSZET MINT IMÁDSÁG – DSIDA JENŐ „APOKRIF EVANGÉLIUMA”

*Poetry as Prayer – „Apokrif evangélium”
[Apocryphal gospel] by Jenő Dsida*

Dsida Jenőnek, az erdélyi magyar irodalom eme kiemelkedő képviselőjének a verseiben keresztény irányultság fedezhető fel. Közülük sokat közvetlenül az Újszövetség ihletett. E versek elemzése lehetővé teszi, hogy egyfajta apokrif evangélium jöjjön létre – elsősorban a krisztusi szenvedés témáján keresztül –, amely által az olvasó részesedik a költő életének és a magyar nemzet történetének néhány szomorú pillanatából.

Kulcsszavak: Dsida Jenő, vallásos költészet, verselemzés, krisztológia, transzilvánizmus

BEVEZETÉSKÉPP

Minden bizonnyal leegyszerűsítés, sokadszori ismétlés és bosszantó szószaporítás is, ha csupán azt állapítjuk meg, hogy ennek a szeretetre méltó „poeta angelicus”-nak, az erdélyi magyar irodalom eme kiemelkedő képviselőjének a verseiben keresztény irányultság fedezhető fel. Nem kevés olyan szakirodalmi munkát találunk ugyanis, amely közelről vizsgálja meg ennek a mély és összetett költészetnek ezt az igen fontos és nagyon szembeűnő vonását.¹ A magam

¹ A további bibliográfiai tájékozódást is segitendő, itt utalunk a témában megjelent újabb szakirodalmi munkákra: Dsida Jenő, *Tükör előtt: In memoriam Dsida Jenő*, szerk. Pomogáts Béla, Budapest, 1998; Pomogáts Béla, *Kisebbség és humánus: Műértelmezések az erdélyi magyar irodalomból*, Budapest, 1998²; Cs. Gyimesi Éva, *A pajzán angyal: (A szent és a profán Dsida költészetében)* = Uő, *Kritikai mozaik: Kritikai esszék, tanulmányok 1972–1998*, Kolozsvár, 1999. 193–202; Láng Gusztáv, *Dsida Jenő költészete*, Bukarest–Kolozsvár, 2000; *Poeta angelicus: Írások Dsida Jenőről és költészetéről*, szerk. Lisztóczy László, Eger, 2003; Gömöri György, *A romlandó dolgok költészete* = Uő, *Erdélyi meritések: Tanulmányok, esszék*, Kolozsvár, 2004. 182–189; Lisztóczy László, *Vonások Dsida Jenő portréjához: Tanulmányok és dokumentumok*, Kolozsvár, 2005; *Dsida Jenő emlékkönyv*, szerk. Pomogáts Béla, Budapest, 2007; Kabán Annamária–Mózes Huba, *Textus és intertextus: Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban*, Miskolc, 2009; *Dsida Jenő emlékezete*, szerk. Sas Péter, Kolozsvár, 2009.

részéről az eddigi szakirodalmi megállapításokat más helyütt már igyekeztem újragondolni, és e tartalmas költői életműnek – amelynek szövegvizsgálata egyébiránt újabb és újabb meglepetésekkel szolgál – igyekeztem egyre kevésbé impresszionisztikus értelmezését adni.

Ez a szelíd és álmodozó természetű fiatal értelmiségi – aki éppen annyira merengő, amennyire ez szükséges ahhoz, hogy versben és prózában számot vetessen a háború megsebezte gyermekkorral és az ifjúkorral, amelyre betegség nyomta rá bélyegét – olyannyira, hisz az emberi élet vallásos dimenziójában, hogy az életben és a vallásban nem kizárólag a jó és a gonosz közötti megmagyarázhatatlan kapcsolatot látja. Én sem térhetek ki ezért a feladat elől: fel kell tennem néhány alapvető, a szóban forgó kritikai problémára vonatkozó kérdést. Szükséges és szándékos volt tehát, hogy többször és hosszasan elgondoljak ezen, s ez után – kutatásaim jelenlegi fázisában – kimondhatom azt, hogy a Dsida-költészet vallásosságának megértéséhez megfelelő olvasási módot kínálhat az imádság Eugène Minkowski által elvégzett fenomenológiai elemzése.² Ha ugyanis az „imádságról beszélni alapjában véve egyenlő a hit megvallásával, mivel lehetetlen anélkül imádkozni, hogy el ne fogadná az ember annak az istenségnek a létezését, amelyhez fordul”³ – ami nyilvánvalónak tűnik, pedig nem az –, akkor a Dsida-versek vizsgálatához igen hasznos lehet az ezt követő megállapítás is, miszerint „mindenki tudja, mi az imádság [...], egy egészen különleges felemelkedés és ünnepélyesség jól körülírható kifejezőmódja, amelyet nagy természetességgel alkalmazunk az élet bizonyos körülményei között”.⁴

Dsida persze nem egy Hrabanus Maurus, de nem is csak egy naiv „vie en rose” megéneklője, amelyet pedig magáénak vallott, életében megvalósított és verseiben nemritkán ábrázolt is. Biztosan állíthatjuk azonban, hogy Dsida elsősorban egy olyan poétika tudatos képviselője, amely „az ima és a költészet közti ontológiai egységet igyekszik egyértelműen kijelenteni”.⁵ Dsidánál az *optanda infirmitas* – Clairvaux-i Szent Bernát híres oximoronjának szinte hú tükre – és a nem radikális transzilvánizmus teremti meg a messianizmus alapjait, amely azonban nem akar próféta lenni, hanem csak egy méltatlan *imitatio Christi*, amelynek azonban semmi köze a blaszfémiahoz és a velleitáshoz, hiszen a költő nem arrogáns, hanem alázatosan elfogadó, kész arra, hogy befogadja az Igét.

² Vö. Eugène Minkowski, *Il tempo vissuto: Fenomenologia e psicopatologia*, prefazione di Vittorino Andreoli, trad. it. di Giuliana Terzian, Milano, Corriere della Sera, 2011, 102–110. Figyelemre méltó kutatási irányt jelenthetne, ha bevonnánk Dsida költészetének tanulmányozásába Minkowski *rêverie* fogalmát is (105).

³ Uo. 102.

⁴ Uo.

⁵ Tzvetan Todorov–William Empson–Jean Cohen–Geoffrey Hartman–François Rigolot, *Sémantique de la poésie*, Paris, 1979. 164.

Verseiben Dsida egy olyan krisztológiát kínál fel, amely részvállalás, tudatos elfogadás, de amely – véleményem szerint – felelősségvállalás is egyben, felkészülés az áldozatra, amelyet az egyén és a közösség érdekében hoz meg az ember. Nem magyarázható ugyanis másképp az a költői nyelvezet, amely folyamatosan dialógust folytat az evangéliumokkal. Ha „a Szentírás szavaival [Jézus] utal saját sorsára, amelyet így Isten logikájában, az üdvtörténet logikájában is elhelyez”, akkor Dsida imitálja „Jézus klasszikus beszédmódját”⁶ azzal, hogy a hit nagyon személyes és individuális hermeneutikáját a történelem hermeneutikájának kontextusába helyezi, azaz nemcsak a názáreti Jézus földi életének történéseit követi végig szükségképpen nagy alázattal, hanem – önmagát szándékosan korlátok közé szorítva – az erdélyi magyarok sorsára is kitekint.

KÖLTÉSZET ÉS IMA

Jelen tanulmány mondanivalóját szinte teljes egészében magába foglalja az a költemény, amelyet hamarosan az olvasó elé tárok. Ez a vers valóban nagyon fontos, legalábbis a mi szempontunkból, mivel – az önéletrajzi vonatkozások ellenére – egyfajta általános bevezetésnek tekinthetjük Dsida mindhárom verseskötete elé.⁷

A mulandóság tudatában alkotta meg Dsida e három kötetet, amit a mégoly látványosan életigenlő és olykor jól láthatóan modoros eufemizmusokban feloldódó fellángolások sem tudnak mindig elrejteni. A költő, bár saját tapasztalatait önti versbe, a művészi alkotást mégis mindenki szolgálatába akarja állítani, Krisztus követéseként kínálja fel azt mindenkinek. Apostolnak érzi magát, akinek elhivatása, hogy a saját közösségét szolgálja.⁸ Az, hogy költői programját az évszakok váltakozásához rendeli, nem azt jelenti, hogy egy öncélú és üres univerzalizmusról akar szólni, hanem éppen hogy egy olyan egyetemességről, ami miatt poétikája nemcsak hogy hasonlóságot mutat Verlaine költészetelméletével⁹ és a nem sokkal későbbi Kosztolányi Dezső ihletett exp-

⁶ Joseph Ratzinger–XVI. Benedek, *A názáreti Jézus: Második rész: A jeruzsálemi bevonulástól a feltámadásig*. Ford. Martos L. Balázs, Budapest, 2011. 59.

⁷ A három verseskötet, amelyekről szó van: a *Leselkedő magány* (1928), a *Nagycsütörtök* (1933) és az *Angyalok citeráján* (1938, posztumusz).

⁸ L. a Márk 10,32-45 helyhez írt kommentárt: Vincenzo Paglia, *Isten szava minden napra 2011*. Budapest, 2010. 135.

⁹ Vö. Pasquale Di Palma, *Vita e poetica = Verlaine: Vita, poetica, opere scelte*, Milano, Il Sole 24 Ore, 2008. 123. Nemcsak a „madárcsicsergés” emlékeztet a Dsida-vers hangulatára és mondanivalójára, hanem a *Jóság I XVI.* versének egésze is (uo. 426–428).

resszionizmusával¹⁰, de láthatóvá teszi a *Naphimnuszon*¹¹ és a Lisieux-i Szent Teréz iskolájában formálódott kereszténység lényegét, és talán – ezt egyelőre nem mondhatjuk ki teljes bizonyossággal – felfedezhetők benne a Teilhard de Chardin-féle lelkiesség nyomai is:

*Az én dalom a bérci hegynek
Vidáman csörtető patakja,
Madárka, mely a boldogságát
Minden fán, bokron eldalolja.*

*Az én dalom az őszi lombok
Borús, sejtelmes suttogása,
Hulló levelek zizegése,
Hollószárnyaknak csattogása.*

*Az én dalom földet megrázó
Dörgése a haragvó mennynek
Amelyre a zúgó visszhangok
Vad rettegéssel jaj-t felelnek.*

*Az én dalom egy halk imádság,
– Rebegik lázas, haló ajkak, –
Egy-egy utolsó kondulása
Szívemnek, e repedt harangnak.¹²*

¹⁰ Erős áthallásokat vélek itt felfedezni Dsida verse és Kosztolányi *Szeptemberi áhítat* című költeménye között. Kosztolányi pontosan arról a panteizmusról beszél, amelyet Dsida szinte észrevétlenül és nagy tudatossággal az imádság irányába vitt el. Kosztolányi szövegében Schumann és a *Sonata pathétique* említése az imitáció szintjén érdekes. (Vö. Kosztolányi Dezső *Összes versei*. Szerk. Réz Pál, Budapest, 1984. I. 201–205.) Ugyanezt a zene és a költészet közötti átjárást hangsúlyosan érvényesítő költői eljárást alkalmazza majd Dsida a *Tükör előtt* (1938) címet viselő versciklushoz tartozó *Előre való beszéd*ben.

¹¹ Másutt alaposan meg kell majd vizsgálni a Dsida-költészet és Assisi Szent Ferenc himnusza közötti termékeny kapcsolatot, amely nem korlátozódik csupán a fordításra. Ennek során talán érdemes lesz Fumagalli alapvető megállapításaiból kiindulni: Edoardo Fumagalli, *San Francesco, il Cantico, il Pater noster*, Milano, 2002.

¹² *Az én dalom* (1923). Itt és a továbbiakban ebből a kötetből idézek: Dsida Jenő *Összegyűjtött versei*. Szerk. Láng Gusztáv és Urbán László, előszó Láng Gusztáv, utószó és jegyzetek Urbán László, [Szombathely], 2008. A csendes imádság motívuma, amely a negyedik versszakban jelenik meg, megtalálható *Az én legszebb dalom Édesanyámnak* című költeményben is, amelyet Dsida négy nappal később, 1923. december 15-én írt.

Azt akartam, hogy költők a verse által maga mutatkozzék be. Bármilyen metapoézisből kiinduló kísérlet ugyanis hasznosabb lehet minden szakirodalomnál, azért is, mert előbbi jobban illik Dsida reflexív, bölcsen óvatos és teoretikus természetéhez.¹³ De azért nekem is el kell végeznem a feladatom. Célom elsősorban az, hogy felhívjam a figyelmet annak a retorikai fokozásnak a gazdag kifinomultságára, amelyet nem lehet észrevenni a négy versszakon áthaladó, fokozatos felemelkedésben.

A négy versszak négy alkotói pillanat hű képe, amelyek bár gyakran egymással ellentétesek, belőlük olykor mégiscsak kirajzolódnak egy tudatos és határozott költői program fő vonalai. Már most szeretném ráirányítani a figyelmet arra a retorikahasználatra, amelynek során a retorika szintiszta intellektuális szemlélődésé alakul át, mintha teljes mértékben és szándékosan alárendelődné a logikai, teológiai, fizikai és metafizikai gondolkodásnak. Az anaforáknak és az onomatopoeiáknak például itt nem más a funkciójuk, mint éppen ez, ahogyan az egyáltalán nem jelentéktelen költői életmű egészében is. Az, hogy Dsida mindenáron cizellálni akarja a *langue*-ből vett anyagot, nem magyarázható csupán az alkotásból nyerhető élvezettel, túlmegy azon, egyfajta önfelajánlásnak tekinthető. Ezért – a költő szándéka szerint – hangzásbeli megoldásainak folyamatos és érzékeny megfigyelőjévé kellene válnunk, amelyek nála a stilisztika és a gnozeológia eszközei, és meg kellene ragadnunk, magunkévá kellene tennünk azt az érzelmi állapotot, amelyet a gyötrő, de ugyanakkor az értelmezést megkönnyítő képek hordoznak. Érzékelnünk kellene tehát azt a lágy, de mégis határozott tónust – hiszen itt is minden afelé tart –, amely a helyesen imádsághelyzetként vagy imádságállapotként meghatározott és tárgyalt állapot sajátja.¹⁴ Nyugodtan feltételezhetjük, hogy a fokozás ('csörtetés' → 'suttogás' → 'dörgés' → 'imádság' → 'konduálás') célja itt a jelek referencialitásának megfigyelése és e megfigyelések rendszerezése, és miért is ne, egy különleges szinesztéziába rendezése, ami azonban nem a szintagmában valósul meg, hanem kiterjed a versszak egészére, és meghatározza a kifejezés egészét is.

JÉZUS GYERMEKSÉGÉNEK EVANGÉLIUMA – DSIDA-KÍSÉRLETEK

Dsida Krisztus születését „a nagy” eseményként mutatja be, olyanként, amely beavatkozik a történelembe, felforgatja és megújítja azt. És teszi ezt a maga módján, egy gyermek tekintetén át, aki a különleges jászol szépségét kutatja, amely-

¹³ Ennek egyik bizonyítéka a *Hogyan kell verset olvasni?* című rövid esszé (Keleti Újság, 1937. 73), amelynek figyelembevételétől nem lehet eltekinteni Dsida költészetének értékelésekor.

¹⁴ Carlo Maria Martini, *La dimensione contemplativa della vita: Verso una esistenza ordinata*, Milano, 2010. 81–101.

nél a jó és a rossz képviselői azért találkoznak, hogy megszüntessék azokat a konvenciókat, amelyekről korábban álmában sem gondolta volna senki, hogy megkérdőjelezhetők. Semmi új nincs ebben, mondják majd jogosan, csak hogy Dsida az ő erdélyi jászlát a diszkontinuitás és a diszharmónia elemeivel festi le. Olyan merészséggel, amelyre csakis az képes, aki tudja, hogy be kell avatkoznia saját korának menetébe, hiszen az gyakran elárulja a mély és nem egykönnyen megoldható konfliktusokkal terhelt valóságok kellős közepén létezni kénytelen emberiség várakozásait. Dsida új vizuális tapasztalatot akar teremteni, amely éppen arra hivatott, hogy kutassa a kikutathatatlant, hogy szembesüljön az egységgel és a megosztottsággal. Innen a virtuozitás, innen az expresszionizmus, amely nem szokványos gondolatátársításokat kínál, innen a látszólag félénk ösztönzés arra, hogy a hagyományhoz kimért – ugyanakkor forradalmi – higgadtsággal közeledjünk, éppen úgy, mint az, aki azért tekint a másokra, hogy belőle gazdagabbá váljon az etika és az esztétika újbóli találkozásának jegyében. És Dsida mindezt nem egy terméketlen és modoros, erőltetett jótékonykodási vágytól vezetve teszi, nem is a szokásos hivatásos antihős indította töredezett dialógus okán, mint inkább azért, mert hallgat a fékezhetetlen vágy szavára, amely az emberi komédiát az isteni dimenzióhoz akarja közelíteni:

*Tudom, hogy közeleg már a jó ember fia,
aki nem tőlem és nem tőled kap életet.
Néhány pásztornak, akik sohasem öltek
nyulat, nem hordoznak emberölő
szerszámot, megjelenik az angyal és
megjelenik a csillag és tele lesz dallal
a decemberi hegyoldal. Csak ránézünk a kisedre
és tudni fogjuk, hogy Ő az.
Eljönnek az acéltrösztök fejedelmei,
a petroleumbányák frakkos császárai
s könnyel a szemükben letérdelnek elé.
Mert Ő lesz, akinek legtisztább kék a szeme,
legerősebb léssen a karja és szelid arcáról ragyog
az örök építők acélos vidámsága.
Ő megmutatja minden vándornak az utat,
minden töprengőnek az igazságot, minden
haldoklónak az életet. Ő megmagyarázza
nekiünk a gépek dalának igazi értelmét,
megmagyarázza és megáldja a fáradt költő
legsajgóbb szavait és mosolyogni fog és két
fehér galamb fog ülni a vállán kétfelől.*

*Ő nem ad országot nekünk, hanem otthont,
nem ad fegyvert, hanem kenyeret.*

*Ma még sirunk,
mert a mosolygás nem én vagyok.
Ma még sötét
van, mert nem jöttem világosságnak,
hanem hogy bizonyoságot tegyek a világosságról.
Már közeledik az éj, mely szüli a Hajnalt.
Eljön Ő, minden bizonynal eljön.¹⁵*

A chiazmusokkal és kataforákkal újraírt Jn 1,7-8 egy olyan messianizmus ruháját ölti magára, amely teljes egészében a várakozásnak adja át magát. Ezt a költeményt az egyik legszebb Krisztus-himnusznak tarthatjuk. A fény és sötétség közötti ütközet az éjszaka felett diadalmaskodó hajnallal ér véget, Krisztus eljövételével, amiből nemcsak a gondolatokba merült költő lelki újjászületésére következtethetünk, hanem az emberére, az egész emberiségére is.

De ha apokrif evangélium alatt laikus parafrázist is és főleg azt értünk – azaz az evangélium alászállását az ember egzisztenciális útjának különböző fázisaiba és kiemelkedő eseményeibe – akkor az egyes ember által bejárt utat rekonstruálhatjuk a názáreti Krisztus Golgotáig vezető útja alapján. Ennek az – olykor fájdalmas, olykor lelkesítő – útnak a különböző állomásait mutatják be Dsida versei, melyekben a buzgó kereszténytől elvárt öröm átengedi helyét a kínoktól és fájdalomtól gyötört lélek leírásának. A létezés egyre erősebben érzett elfogadhatatlansága és érthetlensége tág teret enged a kétségnek, amely felváltja a reményt. Az itt alkalmazott költői nyelv a szennyet elegánsan, szép ruhába bújtatva meséli el, de nem tudja azt kitörölni a szemekből és az elméből:

*Találjátok ki: mire gondolok?
Arra, hogy ott künn hófehér a táj
és közeleg a szép mesés karácsony,
– s valami fáj.
Sok-sok testvérre gondolok,
kik görnyednek az átoksúly alatt
és velem együtt nézik a karácsonyt
és a havat.
Az élet sürgős utain
be mennyi minden tarkaság elér*

¹⁵ *Közeleg az emberfia* (1929).

*és milyen ritkán jön egy igaz ünnep,
ami fehér!
Azután arra gondolok,
hogyan hoz-e most a kis Jézus fenyőt?
és jaj, de másképp írnám ezt a verset
– tíz év előtt...¹⁶*

Az egyenes beszéd és a kollokvialis stílus alkalmazásával úgy tűnik, Dsida el akarja kerülni azokat a veszélyes szélsőségeket, amelyeket a kidekorált képek vakító csillogása és a mindig lesben álló depresszió jelent, hogy mindenkit a reményre hívjon. Előbbit könnyen el lehet kerülni: a nyelvi regiszter hangzásbeli egyszerűsége képes arra, hogy elvezessen a merengő szemlélődés, a gondolatokba való teljes elmerülés dimenziójához; nehezebb azonban lefegyverezni az utóbbit, a kegyetlenségében és kérlelhetetlen professzionalizmusában pontos bérgyilkost. Azért is, mert az egész nemcsak belső eredetű: nincs többé érintetlen tisztaság a fehér hóban, amelyen erőszakot követtek el, és amely immár vérrel kevert sárrá vált. A történelem újra megöli a Történelmet:

*A boldogság úgy megy előttem,
mint napkeleti bölcsek csillaga,
de nem áll meg, de nem áll meg soha
Betlehem fölött.
Bölcsesség és derű
elbújtak egy nagy fa mögé;
vándor-kenyerelem íze keserű
és zsebórámmal megállt.
S velem suhan ez a nagy árnyék,
a halál árnyéka,
arcomon egy fekete barázda
s kivert királyfi kincse: a mosoly.*

*Micsoda romok fölött megyek!
Füstölgő tanyák,
nyikorgó csontváz-karok
mutatják a hajnalodó utat.
Kedvesem egy föl-fölcsillanó
mosolyát kutatom
későn virágzó fagyalbokrok alján*

¹⁶ Karácsonykor (1924).

*s a világ végét rettegem.
Elhagyott templom küszöbén
áldom a suhanó halált,
ki fekete köpenye alatt
megmutatta az életet.¹⁷*

Dsida úgy látszik, megsejtette a karácsony igazi, mély értelmét. A népi hagyomány és a mindenkori ember ünnepszeregete kiszínezte a dísztelen és egyszerű születés történetét: „örömmel kell ezért a történet kiszínezett felszínére tekintenünk, de mögé is kell látnunk, hogy végső és alig észrevehető, mégis nyilvánvaló értelmét megtaláljuk”.¹⁸

Dsida költői működésének már a legelején és nem véletlenül vezet be saját vándor-állapotát, mivel a vándorlás saját emberi-lelki fejlődéséhez szükséges. A „vándor” szó és szinonimáinak jelentős mennyiségű előfordulása, vagyis az „örökké úton lenni” szemantikai terének számottevő jelenléte segít nekünk abban, hogy meghalljuk a költő szavait, aki mintha azt mondaná: „megnyílok a másik felé, kilépek magamból, oly módon, hogy ezáltal létem a másik léte és örömöm a másik öröme lesz”.¹⁹ Ezért használja az eksztázis fogalmát, amely etimológiájából következően – *ex-stasis* – kilépni önmagunkból.²⁰ Ezáltal is jobban láthatjuk életrajza vízjelszerű körvonalait, amelyeket annyi költeményben rajzolt meg. Dsida tudatában van annak, hogy sietnie kell, ezért erőt kell merítenie abból a vágyból, amely a teljesség felé hajtja, hiszen közeledik, sőt mindig is ott állt előtte az ő igazi *dies natalis*, és éppen emiatt értheti meg teljesen a Betlehemben történtek apokaliptikus jelentését.

A GETSEMÁNE-KERT EMBERE

Dsida számára az evangélium alapvetően a passiót jelenti, sőt a Getsemánekertbeli eseményeket, a szenvedő Istenembert, aki mint ember még azt a kérdést is felteszi magának, hogy nem értelmetlen-e ez az önként vállalt, keresett, szükséges állapot. Maga Dsida is – nagyon emberi ellentmondásaival együtt – vágyakozik a Felix Crux után. Nincsenek más kifejezőeszközei csak – pascali értelemben – a szöveg abszurd szavai, amelyek azonban az üdvösség egyetlen

¹⁷ *Fekete köpeny alatt* (1928).

¹⁸ *I Vangeli di Natale: Una visita guidata attraverso i racconti dell'infanzia di Gesù secondo Matteo e Luca*, a cura di Gianfranco Ravasi, Milano, 1992. 112–113.

¹⁹ Silvano Fausti, *La fine del tempo: Le domande “ultime” dell'uomo*, Milano, 2010. 118.

²⁰ Uo.

lehetőségét rejtik magukban. Vallásos és nemzeti költészet?²¹ Természetesen ezekből táplálkozik, de nem merül ki ezekben. Dsida mélyebbre ás, gondolatai kifinomultabbak. Alapos megfigyelő és figyelmes hallgató.

Zeneiség költészetében? Természetesen van benne, de zajos háttérrel, amelyet a szeretett, alakatlan anyagnak értelmet és formát adó szobrász kezében soha meg nem pihenő véső okoz. Egy oltárkép vezet be szinte némán a krisztusi tragédia rendkívül súlyos témáját. „Oltáron égő gyertya”: az áldozat ott van, csendben és magányban teljesedik be. Ez az egyetlen módja annak, hogy részese legyen az Abszolút édes erőszakának. A finnugor eredetű érdességtől megfosztott, csiszolt nyelvezet kijelöli a Krisztus születéséhez vezető utat.²² A szavak függő viszonyba kerülnek a képsorokat és érzelmeket teremtő hangokkal. A rövid veláris (labiális/illabiális) és hosszú palatális hangok összefonódása és váltakozása a rácsodálkozásnak ad kifejezést, majd egy palatalizálódott zöngésbe olvadnak bele, amely végül zöngétlen párjában némul el. A többire szinte nincs is szükség, az „csak” elbeszélés, magyarázat, beszélgetés és párbeszéd, ima. Szinte kitapintható a liturgia előírta sorrenddel szembeni ellenszenv. Egy sötét, de jól érzékelhető erő úgy kívánja, hogy az úrvacsora előtt egyén és közösség is átérezze: méltatlanok erre.

Oltáron égő gyertya.

Együtt merengünk áldozati bűn

s a pap ajkára, hogy arcomra nézett,
odafagyott az evangélium.

Aztán folytatta.

S én is olvastam bús-fekete könyvből
az ősi szép igét:

És egy majorba értek, melynek neve Getszemáni.

És magával vitte Pétert, Jakabot és Jánost
és elkezdett reszketni és borzadni...

És mondá nekik: Szomorú az én lelkem mindhalálíg

És olyan lett az Ő verejtéke, mint a földre
lefolyó vérnek csöppjei -----

²¹ Vö. Bertha Zoltán, *Sorstükör*. Miskolc, 2001. 604. Ezekkel a jelzőkkel a szerző éppen a jelen tanulmányban elemzett költeményeket illeti.

²² Vö. David M. Turolto, *La Sofferenza oltre Teilhard de Chardin* = Pierre Teilhard de Chardin, *Sulla Sofferenza*, prefazione all'edizione italiana di David M. Turolto, Brescia, 2011³. 7–8.

*Keljetek fel, menjünk, ime, aki engem elárul,
közel van. -----
Orgonabúgó kismise alatt
susogtam bomlott, síró szavakat,
s könnyes arcomat kezembe temettem:
Éjsötét a kert... a szívem beteg...
A fák között már fáklya közeleg... –
Egy kevés idő és nem láttok engem.²³*

Dsida itt vagy nem képes, vagy nem akarja a Szentírást („ősi szép ige”) parafrázálni, csak a Jn 18,3 és a Jn 7,33-34 helyeket közli szinte teljes egészében és majdnem szöveghűen, miközben nagy kompozíciós ügyességről tesz tanúbizonyságot azzal, hogy az idézett passzusokat intertextuális kapcsolatba helyezi a szinoptikusokkal (Mk 14,32-34; Lk 22,44; Mt 26,46). Ezzel egy másfajta evangéliumnak ad életet, amely inkább átértzett és átélt, mint csupán hallott vagy olvasott. Az alliteráció („susogtam bomlott, síró szavakat, / s könnyes arcomat kezembe temettem”) feladata, hogy – szándékosan egyenetlen ritmusban – újra felmutassa az ismert, de mindig megrendítő képet: a Történelem (amely mindenkié, látszólag megváltás nélkül) és a személyes sors, amelyet nap mint nap a halál réme fenyeget, egy ünnepélyes pillanatban találkozik, és ekkor a szenvedés megleli magyarázatát.

Dsida csak tizenkilenc éves, de úgy tűnik, emlékei nagyon is messziről jönnek: a visszhang ugyanis távoli idők éjszakájából érkezik, és az emberi lét örök panaszának hangját sodorja magával. A haragtól elkékült, a törekenységében is erős egyén nagylelkűen magára veszi az egyetemes fájdalmat, egy bátor, de nem gőgös messianizmustól vezetve, hiszen célja csupán az, hogy tanúbizonyságot tegyen a romolhatatlan hit mellett. Olyan messianizmus ez, amely visszaautásít minden nagyravágyó istenítést, hogy az emberi élet egész értelmét magasztalja. A nyelvi kifejezőmód megválasztása szobrászi kéz munkája, amely ráveti magát az anyagra, hogy teljes szépségét hozza ki belőle; rendezett képek sorát jelzi előre, amelyek az érzelmek megrekedését akarják bemutatni; hegyi ösvény, amely elvezet a gondolat befogadó hajlékává váló remetelakhoz.

Nagyon is emberi a pillanat, amikor a gondolat elkalandozik, az elme azonban ekkor sem szép és kellemes helyekre száll, hanem a benső mélyére, ahol az ember a Szentírásból kiindulva töpreng és elmélkedik. A szünet pillanata ez, nem a pihenésé, amelyben a lélek és a szellem új erőre kapnak, hogy visszaadják az értelmet az életnek és a lendületet a vágynak, amely mindig jobb megértésre törekszik és folyton magyarázatokat keres. Az Írást úgy kell mérlegelni és ma-

²³ *Evangelium* (1926).

gunkévá tenni, hogy az mélyen benső újra-írásá²⁴, újateremtő és újraalkotó *poiesisszé* váljon, az értelem teremtő tevékenységévé, amely elfogadja azt az abszurd kihívást, melyet az ismeretlentől való félelem távoltartása jelent.

A Szentírás szava mindig más jelentést vesz fel, egyre megnyugtatóbbat, mígnem anyai öllé válik, amely megóvja a gonosz elkerülhetetlenségéből eredő veszélytől és az ebből származó fájdalomtól. A kezek közé temetett fej száználmas képe szolgál arra, hogy szavakkal fejezze ki: az ember az isteni ígéhez folyamodik segítségért. A hit arra indít, hogy mélyre áss, hogy kérdezz, hogy toporzékolva követelj, mint egy gyerek, aki bizonyosságokat akar egy olyan anyától, aki látszólag elfoglalt és másra figyel. Tulajdonképpen nem azért kérdez az ember, hogy elérjen valamit, hanem hogy élőnek érezze magát, hogy tekintetbe vegyék. Nem nárcizmusból írnak verseket, hanem hogy megtalálják a legjobb nyelvi kifejezőmódot ahhoz a kommunikációs szükséglethez, amely abból a még mindig erős vágyból ered, hogy párbeszédet folytassanak az őket körülvevő világgal. Minden költészettechnikai eljárás és kísérletező forma alárendelődik annak, hogy Dsida a zajokat (a latin *rumor* etimológiai értelmében is és főleg abban) zenévé alakítsa át, még ha a *rumor* alapvetőnek is bizonyul az emberi lét hősies törekvésének kontextusában. Úgy érzem ezért, hogy korlátozni kell a Dsida-költészet egyszerű zeneiségének oly sokszor hangoztatott apologetikáját, hogy helyette azt a nyugtalanságot lássuk, amely éppen abból ered, hogy fáradhatatlanul keresi a robbanáshoz mindig veszélyesen közel álló belső világ kifejezésére legalkalmasabb zeneiséget:

*Uram! borzasztó! megöl ez a köd,
Ez a homályos, titkos sejtelem!
Mint mázsasúly, mint vérszopó vampírhad,
Úgy nyom lefelé, úgy ül lelkemen, –
Sehol menekvés! Sehol pihenő!
Homály előttem és hátam megett!...
Oh, ez a tespedt, gyilkos félhomály
Múlják el tőlem, Uram, ha lehet!*

*Szökkenjen lángba ether, levegő!
Tüzes lángkévét löveljen a föld!
Szemet-vakító tűztenger legyen,
Mi földet, eget és mindent betölt!
S aki versenyt zúg, sír a felsikoltó,*

²⁴ Abban az értelemben is, ahogyan Boitani használja a fogalmat: Piero Boitani, *Ri-Scrittura*, Bologna, Il Mulino, 1997.

*Jajongó lánggal, énmagam legyek!...
– Csak ez a sápadt, kínzó félhomály,
Múlják el tőlem, Uram, ha lehet!*

*Vagy nem bánom, ha sötétség borul rám,
A nem-tudásnak örök éjjele,
Melyben kialszik érzés, gondolat,
S az öntudatnak halvány mécsbele;
A mindenségből egy nagy semmiség lesz,
Nem lesz kérdés és nem lesz felelet...
Semmit se bánok, csak e félhomály
Múlják el tőlem, Uram, ha lehet!²⁵*

Ez a költemény csak egyike a lírába öntött sok-sok imádságnak (58 előfordulás, amely 167-té válik, ha beleszámítjuk a rokon értelmű „imá”-t is). Itt azonban első alkalommal kerül elő a passió témája, nyilvánvaló utalással a Getsemánkertben Jézus által kimondott drámai szavakra, amelyek különös hangsúlyt kapnak a Mt 26,39 újraírásának többszöri megismétlésétől. A versszakok utolsó két sorában megjelenő ismétlések variálódása egyfajta retorikai antiklimaxot jelez, amely Dsidában a lemondásba és a megadásba menekülő szenvedés kifejezésének állandó eleme. A hit megvallása ezekben az esetekben arra indítja, hogy a választékos verselés finomságát a nagyon is emberi érzések ábrázolásának szolgálatába állítsa, amelyek olykor-olykor – Dsida költészetének más-más pillanatában – képesek visszaadni egy egyáltalán nem egyhangú, belső érzelmvilág változatos kifinomultságát. Erre a költeményre ezért oda kell figyelni, és mindig szem előtt kell tartani, ha nem akarunk hibás képet adni Dsida vallásosságáról, egy olyan emberéről, aki folyton megoldásokat keres a benne újra és újra, természetesen meg születő sok-sok kétségre, amelyek végül olyannyira megsohasodnak, hogy még a legszilárdabb hitet is veszélybe sodorják.

A költői nyelv megválasztását, a különböző nyelvi megoldásokat alapvetően befolyásolja az elkerülhetetlen és többszöri szembekerülés a rációval. A választás tragikussága mindig lesben áll, akkor is, ha könnyen feltételezhetjük, hogy itt minden bizonnyal több tér jut Kierkegaard-nak és Teilhard de Chardinnek, mint Schopenhauernek. Úgy tűnik, Dsida nem egy helyen kineveti a látszatot és

²⁵ *Imádság* (1928). Ezekről a sorokról könnyen eszünkbe jut a következő megállapítás: Henri Daniel-Rops, *Breve storia di Gesù Cristo*, Cinisello Balsamo, Edizioni Paoline, 1986. 163: „Ott zajlott le Jézus Krisztus történetének egyik legmegdöbbentőbb eseménye, az a jelenet, amely véglegesen megpecsételte Jézus elhívását a holokausztra, a nem sokkal korábban intézményesített Eucharisztia pedig ennek volt szakramentális jele.” Vö. még Lisztóczy, *Vonások Dsida Jenő portréjához*, i. m. 77; Ratzinger, i. m. 114–128.

az azt támogatni akaró nominalizmus minden formáját is (a tudatlanság fogalmára l. ApCsel 17,30), de ugyanakkor az is igaz, hogy az élet minden megmagyarázhatatlan értelmetlenségét – a Dosztojevszkij kínálta lelki utakon keresztül is²⁶ – a megváltás reményére bízta:

*A szél suhogva borzong
az olajfa-lombokon.
A kanyargós úton, által az erdőn
tömött sorú fáklyások jönnek.*

*Testemet ételül adtam,
véretem italul adtam,
könnyel mostam meg lábaitokat;
Mégis egyedül maradtam.*

*Hajnal-derengés borzong
a sötét lombokon.
Judás után, által az erdőn
sátánarcú fáklyások jönnek.*

*Testvéreim, tanítványaim!
Égignyúló kemény kereszten
holnap megölnék engem!
És ti alusztok, mélyen alusztok!²⁷*

²⁶ Ezt bizonyítja *A föld és az ember megmarad* (1933) című költemény.

²⁷ *Nagycsütörtökön* (1933). Ez a vers, egy szinte azonos című másikkal együtt (*Nagycsütörtök*, 1937) a szakirodalom egyik legtöbbször elemzett költeménye: Rónay György, *Dsida Jenő: Nagycsütörtök = Miért szép? Századunk magyar lírája verselemzésekben*. Szerk. Albert Zsuzsa és Vargha Kálmán, bev. Benedek Marcell, Budapest, 1967². 342–348; Cs. Gyimesi Éva, *Egy virtuális monográfia (Láng Gusztáv Dsida-értelmezései)* = *Uő, Kritikai mozaik*, i. m. 202–207, ahol a szerző udvariasan jelzi, hogy a recenzeált kötetben hiányzik mindenféle utalás az evangéliumi helyre (Lk 22,42), azonban – teszem hozzá most már én – Cs. Gyimesi kiegészíthette volna azzal is az általa elmondottakat, hogy az *Imádság* című versben Dsida háromszor is megismétli, szinte szó szerint, a szenvedő Jézus szavait: „Múljk el tőlem, Uram, ha lehet” (Mt 26,39). L. még Lisztóczy, *Vonások Dsida Jenő portréjához*, i. m. 76–98; Markó Béla, *Költő a koponyák hegyén (Dsida Jenő) = Erdélyi csillagok: Újabb arcok Erdély szellemi múltjából*. Szerk. Kántor Lajos [Budapest], Héttorony, [1990], 200–213; Kabán Annamária, *Szövegek színeváltozása: Szórend és értékszerkezet*, Miskolc, 2005. 83–93; Kabán Annamária–Mózes Huba, *Vers és lélek: Dsida Jenő és költészete*. Miskolc, 2007. 53–70.

Dsida a szenvedő Isten teljes emberségének dalnoka akar lenni.²⁸ A fájdalom a titok gyümölcse, és a titok fájdalomává válik elsősorban a hívő számára. Mert alapjában véve nem elég megállni az emberi dimenzió konstatálásánál, már csak az emberi lét titka sem engedi ezt meg. Dsida nem az emberi törekenységet énekli meg, hanem az emberiséget, annak legigazabb és legteljesebb formáját, mígnem a kettő egymás szinonimájává válik, és automatikusan részeseznek az élők paradox bátorságának bizonyos és abszolút igazságából. Nem zavaró vagy felháborító az emberként viselkedő Isten képe: hiszen Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette, Krisztus által követte és követi az ember életét, amely mindig a dicsőség és a megaláztatás ösvényei mentén halad. Ennek emlékét idézi fel számunkra az evangélium, hogy végül visszaadja az embert a megmagyarázhatatlanul félretett méltóság igazi dimenziójának. Természetesen itt is minden mindennel összefügg. Az abszurditás újra a normalitás részévé válik, a kétség – talán Dante nyomán is (Purgatórium, III, 37) – megkapja oknyomozói szerepét, de elutasítja azokat a heurisztikus ambíciókat, amelyek elfogadják az örökké befejezetlen tetteket és a végességük miatt magasztalt gondolatokat. A Dsida által megidézett törekenység apokaliptikus, végleges akar lenni, és feloldozást akar hozni. Az utolsó és a kicsi egyé válnak az elsővel és a naggyal. A „poeta angelicus” ilyenek mutatja magát, és ezt a képet erősítik meg az általa használt kifejezőeszközök is, melyekkel szándéka, hogy túllépjen a semmin és a halál után is éljen, természetesen nem a megélt és ábrázolt élet áldott átkában.

Dsida nem tudta volna ennél pontosabban megrajzolni a szenvedés, az emberiség és az istenség közötti hatalmas összeütközés mélypontját, szinte évtizedekkel megelőzve ezzel – ráadásul verses formában – azt a legfrissebb és kifogástalan, előadásmódja tekintetében is élvezetes – teológiai írást²⁹, amely azzal az epizóddal foglalkozik, amelyet a költő itt résztvevő emlékezettel átítatott hittel végig akar járni. Ezért a nagyon figyelmes újraírás, amely – engedtessek meg nekem ez a kifejezés – szintetikus optimalizálása az elbeszélésnek, amelynek anyagát az elbeszélő féltékenyen újraéli a narráció aktusában. A hatásos párhuzamok használata is hozzájárul egy olyan nyelvezet kialakításához, mely imádsággá válik: a csiszolt nyelv szinte gyengéd simogatássá lesz, a fenséges belső mediális felajánlásává, és szigorú eltökéltséggel bemerészkedik azon jelenségek úttalan területére, amelyeket csak a költészetbe vetett hit és a hit költészete képesek visszaszerezni – az istenkáromlás veszélye nélkül – az emberi érzés szá-

²⁸ Abban az értelemben is, ahogyan erről a következő kötet értékes megállapításai szólnak: Vittorio Andreoli, *L'uomo di vetro: La forza della fragilità*, prefazione di Maria Rita Parsi, Milano, 2011.

²⁹ Vö. Ratzinger, i. m. 114–128.

mára. A kezdő kép ugyanaz, mint amelyet a *Január* című versben találunk. *A tél dicsérete*: „Sötét erdő borzong hallgatagon”, és ez a verssor minden bizonnyal nincs messze attól, amit Tóth Árpád ír a *Hajnali szerenádban*: „S borzong a jó hűvösben meztelen / Az erdő, az örök, buja csuda.”

A kálvária képeivel való elkerülhetetlen asszociáció emlékeztet arra, hogy a történelem becsapta a magyarokat, akik ennek ellenére is döbbenet és némán gyülekeznek a templom körül. Azért vannak ott, hogy újra végigjárják a kálváriautat, hisz a történelem már megtanította, hogyan kell jól eljárni ezt az esetükben örökösen visszatérő misztériumot, amely immár felemészttette összes életerejüket. Nem véletlenül esik a választás itt olyan nyelvi megoldásokra, amelyek magasztalják egy távoli, de sohasem elfeledett és talán mindig is visszavágyott idő archaikus vízióit. A kereszténység talán csak arra hivatott, hogy az ember és a népek tragédiájáról egy igazabb képet adjon azzal, hogy egy olyan Istent adott, aki emberré lett, és fenekestül felforgatott minden korábbi hiedelmet. A magyarok tényleg egy olyan ígéret földjére jöttek, amelyet a becstelenség szennyezett be és vér itatott át, és egyik és másik is annyira hozzátartozott ehhez a földhöz, hogy az újabb áldozatot követelt, amely végül a nagybetűs Áldozattá vált:

*Vén hársfasor állja a templomot körbe,
lombjai árnya mint sötétzöld sátor –
Hej, igazi magyarok ezek a hársfák,
hős, leveles tábor ez – egyenes bátor.*

*Ha távolabb csendesen mélézva állunk,
megüti fülünket orgonás ének,
és úgy látjuk végig a magyar hársfákat,
mintha lassan a dombra mennének.*

*Mennének szomorú, egyenes sorban
mint tört népek nagyja, ki megváltást vállal
és mutatnák magukat széles e földön
és mennének szállni a néma halállal.*

*Mi távolról mélézünk Nagypéntek álmán,
s hogy szebb lenne lelkünk, ha Húsvétra vár.
Még kétezer év előtt keresztfák mentek,
most magyar fák mennek a Kálváriára.³⁰*

³⁰ *Kálvária* (1925).

Sohasem elévülő archaikus nyelvezet segít kimondani azt, amit az ember nem szeretne se kimondani, se érezni. Távolról érkező hangok segítenek kitölteni a néma jelennel mindenáron párbeszédet folytatni akaró régi költészet fülsiketítő csendjeit. Az epikus-narratív regresszió alázatosan egy csendes vagy talán egyenesen hallgatag dal szolgálatába áll, melynek dalnoka csak egy kis rendet akar a fájdalomtól megkövült, az áldozati hely felé zavartan menetelő tömegnek. Egy haláltánc bontakozik ki az emberi történelem abszurd ösvényei mentén, és egy olyan föld nem létező tere felé halad, amely többé nem tudja, kihez tartozik. Az inspiráció kétségtelenül kiszárad a mondanivaló sovány valóságával szemben. Költői bravúrra nincs már szüksége, sőt ezen annyira felbosszantja magát, hogy felháborodottan félreteszi azt. Az olyannyira hangsúlyozott költői ügyessége megadja magát, de természetesen a költő az, aki feladja, mert erre a képességére nincs többé szükség egy olyan narratív anyag keretein belül, mely ennyire kegyetlen. Inadekvátnak érzi magát ezzel szemben. Nem egy álságos *captatio benevolentiae* vagy a hamis szerénység toposza ez: a képességei elégtelenek ennek a durvaságnak a kifejezésére. Másfajta költészetre van itt szükség. Nincs többé ezért semmi költői és semmi epikus ebben a szomorú zsoltározásban, amely inkább hasonlít halk mormolásra, mint csatakiáltásra. Ez a magyarok sorsa, ily módon viszonyulnak saját sorsukhoz. A nagyöntek számukra nem hoz mindenáron feltámadást: úgy tűnik, hogy ez a nap kihívóan áll szemben a feltámadás Igazságával, és szomorúan kiáltja világgá a nagyönteknél kevésbé világrengető, de talán ugyanannyira fájó igazságot. Az ember közeledhet Istenhez csendes panasszal, ez azonban gyakran önkéntelenül is váltakozik a szavak nélküli, csupán érzelmekkel kifejezett imádsággal. A zsoltárosból Jób lesz, az imádság haraggá, kitartó, makacs kérdéssé, amely azonban mindig csak részleges válaszokat kaphat. A bátorság, amelyről itt szó van, a látszólag értelmetlen hitből ered, és azé az emberé, aki úgy érzi, beleragadt a történelem sarába. De mégis éppen ez a hit teszi számára lehetővé, hogy folytassa a nehéz utat.

A jelzők használata nem véletlenszerű, egyfajta képletes teológia ez, amely újra csak egy, a Magyarország és Erdély kortárs történelmére is kiterjedő kanonikus exegézis³¹ szolgálatába akar szegődni. Nem lehet kizárni azt sem, hogy itt Dsida előtt mintaként Jotam Abimelek megválasztásakor elmondott beszéde (Bír 9,7–15) állt, ugyan ez az *exemplum* szintjén nem annyira jó találat részéről, mindenestre segít érzékelné azt a másodlagos jelentést hordozó kontextust, amelybe a magyar nép európai történetének régi kérdését illeszthetjük. Régi és új ütköznek össze szokásos párbajukban egy olyan eszkatológián belül, amely sohasem teljeseedik be. A múlt szellemei a magyarok szerencsétlenségére együtt élnek a

³¹ Erről a fogalomról l. Joseph Ratzinger–XVI. Benedek, *A názáreti Jézus: Első rész: A Jordánban való megkeresztelkedéstől a színeváltozásig*. Ford. Rokay Zoltán, Budapest, 2007. 15–16.

csontvázzá soványodott bábokkal, akik egy új emberiség képviselői szeretnének lenni. Ez alkalommal királyt – vagy bármilyen vezetőt – találni egyáltalán nem égető, nem kényszerűen sürgető kérdés. Az, amit látunk, nem más, mint legyőzött emberek visszavonuló hadserege, egy menetelő csapat, amely sorban halad előre, és csupán az a remény támogatja, hogy van valamiféle haszna a végső áldozatnak. Nem katonai induló és a legkevésbé sem győzelmi kórus, hanem vigasztaló, de súlyos orgonaszó kíséri a fáradt és csalódott emberek lassú menetelését, akik egy hiszékeny naivitás rabjai, amely sohasem találja meg a választ a régi és örök kérdésekre. Dsida így mutatja meg nekünk egy – irodalmi értelemben is vett – *belle époque* utolsó fényeit, amelyet a melankolikus ironia lassan-lassan arra kényszerít, hogy alteritásként éljen. Belekapaszkodik ezért egy olyan kereszténység vigaszába, amely a passiónál véget ér, vagy legfeljebb megpróbál hinni abban, hogy az áldozatban benne van az egyre valószínűtlenebb feltámadás végső lehetősége.

DSIDA, EGY ÚJ ARIMATHIAI JÓZSEF?

Szívesen eljátszom a gondolattal, hogy 1Kor 15,17 bibliai helyen megnyilatkozó Pál apostol arcán a zavar némi jele mutatkozik Dsida verseit olvasva. Nem lelkiismeretes költőnk ortodox hite váltaná ki ezt belőle, hanem az a szembetűnő aránytalanság, amellyel a passiónak és a feltámadásnak szentelt verssorok ösz-szeszámolásakor találkozunk. Ha nem tévedek, utóbbi esetében egyetlen alkotásról van szó. *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett:*

*Sírod szélén szinte félve,
iszonyattal üldögélve,
ó – mekkora vád gyötör,
mardos, majdnem összetör:
mily látás a kétkedőnek,
törvény ellen vétkezőnek,
hogy üres a sírgödör.*

*Nyitott sírod szája szélén
sóhajok közt üldögélvén
szemlélem bús, elvetélt
életemnek rút felét
s jaj, – most olyan bánat vert át,
mily Jacopo és Szent Bernát
verseiből sír feléd.*

[...]

*Bűneimnek nincsen számok.
Mindent bánok, mindent szánok
és e sajnás, mely gyötör
nem is sajnás, már gyönyör.
Hamuval szórt, nyesett hajjal
ér engem e húsvéthajnal
és az üres sírgödör.*

[...]

Dsida, bár verseinek számos helyén enged a metafizikai keresésnek, és rábízta magát a metafizikai dimenzióval való találkozás vigasztalására, itt nem fúj visszavonulót azzal a nehéz feladattal szemben, amit az jelent, hogy lelki meztelenségben mutassa meg önmagát és azt a belső szenvedést, amely újra és újra ugyanolyan súllyal és erővel jelentkezik. A költő ismeri a belső rosszat, amely felemésztí őt, és áldozati adományként kínálja fel azt az egész emberiség számára. Hiba lenne tehát Dsida költészetét csupán saját szenvedéseinek individuális dimenziójára korlátozni: inkább egy olyan ars poeticával állunk szemben, amely szándékosan be akarja vonni az egész emberiséget, a verssorokból áradó fájdalom pedig kiáltás, amely az emberi létezés törekenységére hívja fel a figyelmet.

Ezt a költeményt – amelyet hosszúsága miatt nem idézhetünk itt teljes egészében – talán nem is értelmezni kellene, hanem újragondolni magunkban; mindenkiene újra kellene élnie azt fájó lelkiismerete legrejtettebb és legszűkebb zugaiban. Az, aki gyakran saját versszerkesztési kísérleteiben életbölcösségre szomjazónak mutatja magát, most felfedi az emberi lét jelentéktelenségének sötét oldalát és megmagyarázhatatlan rejtélyességének mélységét. A gyötörően vissza-visszatérő, pergő alliterációk egy, a lélek és test őrzőgő vonaglásaiba beszűkült képzeletet jeleznek. Feltoluló érzelmek, a kétség alatt összeroppanni készülő elme, a legtermészetesebb vágyak elenyészése: ezek a motívumok bizonyítják, hogy Dsida nemcsak az életöröm költője, hanem a létezés igazi építőelemeit megismerni képtelen ember kérlelhetetlen megéneklője is.

Az üres sír mindenkor félelmet ébreszt a kétkedőben és a hitetlenben, megremíti a nem hívőt, aki igyekszik megmagyarázni a megmagyarázhatatlant. A pillanat döntő és végleges: az ember vagy tudomást vesz a történekről, vagy folytatja a tántorgást az értelem elégtelen okoskodásai között. Valami elkerülhetetlen azonban elsodorja és feldúlja annak hamis nyugalját, aki megelégszik az oktalan élet közepszerűségével. Dsida talán túlságosan szigorú önmagával, amikor a jó és a rossz közötti hatalmas összeütközésért felelő bűnös szerepét játssza el. A jól megválasztott alliterációk, a jól kiválasztott nyelvezet, a jól felépített ismétlődő struktúrák kifejezik azt a zavart, amely – látszólag paradox

módon – a költőnek nem okoz problémát. Sőt, ellenkezőleg, ő ebben gyönyört talál, hiszen ez neki nem más, mint az evangéliumi tanítás gyümölcse. Az evangélium ugyanis nem ígér sima és könnyű életet. Ez nehezen elfogadható annak, aki jellegtelen és megszokott élet szerint él, amely ugyan nem mindig kellemes, mégis ismert és kicsinyes kényelmességével együtt elegendő lehet.

Dsida válaszára került és döntött: neki szebbnek látszott a göröngyös, kitérőkkel megszakított út. Ebben a kontextusban kell értelmezni tehát a költő büntudatát is. A költő sem zárja ki annak lehetőségét, hogy egy bűnös ember Krisztust kövesse, ez is csak az isteni terv része. Aki tudja és akarja, megkérdőjelezi önmagát és saját bizonyosságait egy olyan gazdag hagyomány fényében, amely Jacopone da Todira és Szent Bernátra is visszamegy. Mert a legnagyobb súlya az árulásnak van, a számos fenntartással kialakított langyos beleegyezésnek és a kevésbé kellemetlen igazsággal kötött könnyű kompromisszumnak. Azonban egy mély, pergő *mea culpa*, mely a mássalhangzók kondulásának ütemét követi, mindent a helyére tesz, sírhelyet vés a lélek sziklájába, és újra utat nyit a reménynek.

*

Dr. Amedeo Di Francesco a Létünk és a Forum Könyvkiadó Intézet által rendezett tanácskozáson *A kortárs Magyarország Morus Tamás szemével* címmel tartott előadást. Előadásának szerkesztett változatát technikai okok miatt nem közölhetjük. A szerző korábban Dsida Jenőről szóló tanulmányát adta át megjelentetés céljából a folyóiratnak. A Morus-tanulmány helyett most ezt közöljük, amely ugyancsak méltó betekintést nyújt számunkra az irodalomtörténész és komparatista tudós kutatásaiba. A szerkesztőség.

Poetry as Prayer – „Apokrif evangélium”
[Apocryphal gospel] by Jenő Dsida

In the poetry by Jenő Dsida, a renowned representative of Transylvanian Hungarian literature, there are noted elements of Christian orientation. Many of them were directly inspired by the New Testament. The analysis of these poems allows the creation of a certain kind of apocryphal gospel – primarily through the motif of the passion of Christ – by which the reader encounters some of the miserable moments in both the poet's and the Hungarian nation's life.

Keywords: Jenő Dsida, religious poetry, poetry analysis, christology, transylvaniam